

Ірина Баляс
(Київ)

МІЖКОНФЕСІЙНЕ ПРОТИСТОЯННЯ ПРАВОСЛАВНОГО, УНІАТСЬКОГО ТА КАТОЛИЦЬКОГО ДУХОВЕНСТВА ВОЛИНСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ НА ОСНОВІ «ВОЛЫНСКИХ ЕПАРХИАЛЬНЫХ ВЕДОМОСТЕЙ»

У статті проаналізовано міжконфесійне протистояння волинського православного, уніатського і католицького духовенства на основі матеріалів, що були вміщені в «Волынских епархиальных ведомостях».

Ключові слова: конфесія, міжконфесійне протистояння, Волинська губернія, духовенство, «Волынские епархиальные ведомости».

Поняття конфлікту є одним з найуживаніших у нашому суспільстві. Саме воно характеризує релігійно-церковне життя в Україні XIX – початку XX ст. Особливо глибоким є коріння конфлікту на Волині, яка стала ареною для зіткнення інтересів представників різних конфесій. Безумовно, конфлікт має не тільки релігійне, а й політичне підґрунтя. Саме нетолерантна політика російського самодержавства і спричинила затяжне релігійне протистояння на території Волинської губернії.

Актуальність даного питання зумовлена тим, що сучасна ситуація в релігійному житті України залишається досить напруженою. Аналіз даних процесів може вберегти українське суспільство від майбутніх протистоянь і міжусобиць. В свою чергу, «Волынские епархиальные ведомости» є важливим джерелом українського історичного минулого не тільки у духовному, а й у суспільно-політичному житті, адже їх інформаційний зміст допомагає з'ясувати особливості перебігу міжконфесійних конфліктів на території Волині.

Метою наукової розвідки є аналіз міжконфесійного протистояння на території Волинської губернії через призму «Волынских епархиальных ведомостей», як головного періодичного видання православної церкви на території Волинської губернії. Для досягнення поставленої мети автор ставить перед собою наступні завдання: 1) розкрити релігійне протистояння на території Волинської губернії; 2) показати внесок релігійного часопису «Волынские епархиальные ведомости» у висвітлення цього протистояння.

Дослідження історії церковного життя Волині бере свій початок ще в другій половині XIX ст. Першою стала праця П. Карашевича «Очерк истории Православной церкви на Волыни», у якій в хронологічній послідовності дано короткий виклад історії православ'я на Волині [1]. Наприкінці XIX – на початку XX ст. з'являються дослідження, присвячені різним аспектам церковного життя краю: «Девятисотлетие православия на Волыни» [2], Н. Теодоровича «Волынская духовная семинария» [3], А. Хойнацького «Почаевская Успенская Лавра: историческое описание» [4]. Однак, ці роботи мають поверховий і описовий характер. Радянський етап у вивченні даної теми задекларований явним регресом. Проблематика державно-церковних відносин спиралася на основні принципи ставлення більшовицької партії і Радянської держави до релігії, православної церкви, духовенства.

З проголошенням незалежності України релігійна тематика починає відроджуватися. В 1991 р. виходить робота О. Крижанівського «Церква у соціально-економічному розвитку Правобережної України (XVIII – перша половина XIX ст.)» [5], в якій зроблено загальний огляд становища православної церкви на Волині першої половини XIX ст. Помітним внеском у аналізі «Волынских епархиальных ведомостей» є бібліографічні дослідження Л. Денисенко [9], І. Міляевич [10]. Історії православного духовенства Волинської губернії присвячені праці С. Жилюка [11], Ю. Хитровської [12], Ю. Коптюха [13], С. Жилюка і Б. Бойко [14]. Дослідниця І. Шостак проаналізувала становище римо-католицької церкви [7]. У деяких з цих праць розглядається проблема протистояння між представниками різних віросповідань, але не досліджуються «Волинські епархиальні ведомости» як джерело вивчення міжконфесійного конфлікту у Волинській православній єпархії.

З ліквідацією уніатської Церкви на Волині наприкінці 30-х рр. XIX ст. у губернії виникла складна релігійна ситуація. Із знищенням інституцій традиційного для місцевої людності уніатства, населення почало втрачати давні звичаї та традиції духовного життя. Православна церква за короткий час не змогла повністю замінити уніатський клір. Не вистачало кваліфікованих православних священиків, часто на благочинні місця призначалися молоді особи, які не мали ні належної освіти, ні життєвого досвіду, ні духовної культури, необхідної священослужителям. В результаті духовенство втрачало моральний вплив на віруючих, а з іншого боку в краї поширюється сектантство. За цих умов перед ієрархами православної церкви стояло термінове завдання підняття авторитету православної Церкви у місцевого населення, підвищення освітнього рівня і культури самих пасторів. Надзвичайно дієвим засобом у досягненні цієї мети могли стати періодичні видання [10, с. 63 – 64], зокрема релігійний часопис «Волинские епархиальные ведомости».

Головним адресатом «Волинских епархиальных ведомостей» було духовенство [10, с. 66]. Видання насамперед сприяло духовному та інтелектуальному збагаченню, підвищенню загального культурно-освітнього рівня саме цієї верстви населення, а ще забезпечувало духовенство офіційними документами, необхідними у повсякденній роботі. На його сторінках описано більшість важливих подій і змін, що стосувалися релігійного життя Волинського краю. Важливий матеріал подає видання і стосовно відносин між представниками різних конфесій, які проживали на території Волині.

Журнал «Волинские епархиальные ведомости» був офіційним органом Волинської єпархії [10, с. 224]. Отже, і виразником інтересів Російської Православної Церкви і це мало великий вплив на зміст видання. Зокрема, гостро критикувалося використання рідної мови під час навчання в школах та училищах в статті «Народні наріччя або місцевий елемент в навчанні» [17, с. 99 – 107]. Проте, та увага, що приділялася на сторінках видання минулому Волині, сприяла росту національної самосвідомості корінного населення краю.

Описано так зване приєднання греко-католицької церкви до православної. Цій проблемі присвячено ряд статей «Про об'єднання православної церкви з уніатами» [15, с. 181 – 187, 187 – 195]. В цих публікаціях детально змальовується процес ліквідації уніатської церкви царським самодержавством у 1839 р. Дані матеріали яскраво ілюструють протистояння між представниками різних конфесій на місцевому рівні.

Висвітлені також труднощі православного духовенства при захопленні католицьких храмів. Насамперед, було потрібно схилити вірян до своїх дій. Для здійснення літургії не вистачало антими́нсів, які присилалися з Москви. Відтак, видавався один антими́нс на кілька церков, який по чергово передавався священниками один одному. Тому літургія відправлялася рідко. Люди були цим дуже невдоволені і ходили або до греко-католицьких священників, або в костьол. Латинське духовенство охоче йшло їм назустріч. Ксьондзи нерідко виконували треби не тільки уніатам, а й православним віруючим [6, с. 503].

У виданні читачам нав'язується думка про те, що необхідність об'єднання православної і греко-католицької церков назріла набагато раніше. Так, у статті «Дерманський настоятель Мелетій Смотрицький, як діяч на користь об'єднання православних і уніатів (1627 – 1629 рр.)» обґрунтовувалась теза, що вже в перші поунійні десятиліття йшла боротьба за об'єднання церков [15, с. 750 – 764].

Перед царським урядом гостро стояла проблема взаємовідносин із католицькою церквою. Низький моральний рівень частини пастирів призвів до того, що простий народ просто перестав вірити їх напучуванням. Порівнюючи своїх пасторів із ксьондзами, віряни мимоволі згадували той час, коли належали до унії, але, не маючи змоги повернутися в попереднє віросповідання, звертали свої погляди на католицтво [11, с. 115]. Зокрема, в статті «Проделки ксьондза» [17, с. 115 – 116] засуджуються дії грабовецького ксьондза, який дозволяв собі охрещувати дітей православних вірян. Деякі випадки міжрелігійного протистояння між католицькими і православними священниками описані в публікації «Действия ксьондзов в Волынской губернии». З даної статі читач дізнається про заборону «ксьондзів-фанатиків» на шлюби між православними і католиками, у випадку непослуху порушника оголошували мертвим і на його весіллі лунав поминальний дзвін [11, с. 665 – 666].

Вплив католицького духовенства значно послабшав після придушення повстання 1863 – 1864 рр.. Розправляючись з польськими повстанцями, царський уряд вдавався до розпалювання національно-релігійної ворожнечі [11, с. 117]. Знову на допомогу було покликане православне духовенство. Від парафіяльних священників вимагали переконувати селян повідомляти російським військам відомості про розташування повстанських загонів, відбирати у селян повстанські прокламації і листівки, які закликали населення до рішучої боротьби проти царського самодержавства. Незважаючи на ці заходи російської влади, польські прокламації, в яких критикувалася православна церква, користувалися популярністю в середовищі колишніх уніатів [16, с. 225], що свідчить про рівень невдоволення національно-релігійною політикою Російської держави серед колишніх уніатів.

Про складну релігійну напруженість у Волинській губернії свідчать й інші публікації. Г. Коялович описує поїздку у 1838 р. архієпископа В. Лужинського по Вітебській, Могильовській, Мінській і Волинській губерніях з метою зібрання підписів для прийняття православ'я як справжній подвиг, тому що в кожній місцевості архієпископу загрожувала смертельна небезпека [19, с. 225 – 227]. Така антипатія до православного архієпископа свідчить про повне несприйняття російського православ'я місцевим населенням як власної релігії.

«Ведомости» викривають негативні аспекти культу першого уніатського святого – Йосафата Кунцевича. З цією метою друкується стаття, автор якої ставить під сумнів істинність реліквій св. Йосафата. Натякується на причетність уніатського духовенства до

польського повстання 1863 р. [15, с. 220 – 232]. В іншій публікації «О наречении имен крещаемых» забороняється називати дітей навіть іменем Йосафата – «явного гонителя и самого отчаянного врага православия» [18, с. 737 – 739]. Така увага до особи уніатського святого пояснюється тим, що в його культурі вбачалася загроза православ'ю і російському самодержавству. Св. Йосафат був і залишається однією з головних фігур уніатської конфесії, особливо шанувався на Холмщині і в Підляшші, які стали ареною для постійних сутичок між представниками різних конфесій.

Майже в кожному випуску часопису є статті присвячені подіям на Холмщині й Підляшші: «Как смотрят в Галичине на холмских, униатских ксьондзов, эмигрировавших туда из России», «Из истории ходатайств о переходе в католицизм», «Разочарование униатских священников», «Холмские униатские эмигранты в Галиции» та ін. [15, с. 503 – 507; 17, с. 537 – 540; 16, с. 257 – 258; 18, с. 575 – 577]. В основному уніати зображуються як «люди простые и безграмотные», якими керують підступні єпископи [17, с. 537]. Рух проти ліквідації греко-католицької церкви на цих територіях був масштабним і антиросійські ідеї були справді небезпечними для самодержавства. Саме тому було покладено стільки зусиль для того, щоб остаточно очорнити уніатів в очах читачів «Ведомостей».

На шпальтах видання подається інформація про стан православ'я на інших територіях: «Из Минска», «Из Вильны», «Заботы о просвещении в Болгарии» та ін. [18, с. 780 – 784, 784 – 788]. Проаналізувавши дані матеріали, можна зробити висновок, що й на інших землях Російської імперії процес впровадження православ'я як державної релігії зустрічався із значними труднощами.

Отже, нетолерантна політика самодержавства та Російської православної церкви на території Волині призвела до затяжного міжконфесійного протистояння. Нова православна релігія була чужою і незрозумілою для населення губернії, вихованого в традиціях греко-католицької і латинської церков. «Волинские епархиальные ведомости», як єпархіальний друкований орган, відтворювали на своїх сторінках складну картину міжконфесійних відносин на Волині часів її перебування у складі Російської імперії. Звичайно, події висвітлювалися лише у вигідному для російської церкви світлі, але це не зменшує цінності цих матеріалів для дослідників.

Джерела та література:

1. Карашевич П. Очерк истории Православной церкви на Волыни. – СПб., 1855. – 157 с.
2. Девятистолетие православия на Волыни. – Житомир, 1892. – 632 с.
3. Теодорович Н. Волинская духовная семинария. – Почаев, 1901. – 524 с.
4. Хойнацкий А. Почаевская Успенская Лавра: Историческое описание. – Почаев, 1897. – 524 с.
5. Крижанівський О. Церква у соціально-економічному розвитку Правобережної України (XVIII – перша половина XIX ст.). – К., 1991. – 125 с.
6. Бойко Б. Міжконфесійне протистояння на Волині наприкінці XVII – початку XIX ст. // Україна і Ватикан: зб. наук. пр. / за заг. ред. А.Колодного. – Івано-Франківськ – К., 2008. – Вип. 1: Українсько-ватиканські відносини в контексті суспільних і міжконфесійних проблем. – С. 449 – 506.
7. Шостак І. Луцько-Житомирська дієцезія наприкінці XVIII – у першій половині XIX ст. – Острог, 2005. – 200 с.
8. Історія релігій в Україні: в 10 т. / редкол.: А.Колодний та ін. – К., 1999 – Т. 3: Православ'я в Україні / за ред. П. Яроцького. – 1999. – 560 с.
9. Денисенко Л. Релігійні православні видання XIX – початку XX ст. у фондах Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського. – К., 2001. – 200 с.

10. Міляевич І. Періодичні видання Волинської губернії XIX – початку XX ст. : Історико-бібліографічне дослідження. – Львів, 2004. – 376 с.
11. Жилюк С. Російська православна церква на Волині (1793 – 1917 рр.). – Житомир, 1996. – 174 с.
12. Хитровська Ю. Громадянсько-політична позиція духовенства Правобережної України наприкінці XVIII – середині XIX ст.: автореф. дис... канд. іст. наук. – К., 2001. – 19 с.
13. Коптюх Ю. Реформи устрою Російської Православної церкви в Правобережній Україні (кінець XVIII - перша половина XIX ст.): автореф. дис... канд. іст. наук. – К., 2005. – 16 с.
14. Жилюк С., Бойко Б. Релігійна політика царизму на Волині (1793 – 1917 рр.). – Острог, 2010. – 228 с.
15. Волинские епархиальные ведомости. Неофициальная часть. 1871 г.
16. Волинские епархиальные ведомости. Неофициальная часть. 1873 г.
17. Волинские епархиальные ведомости. Неофициальная часть. 1885 г.
18. Волинские епархиальные ведомости. Неофициальная часть. 1878 г.
19. Волинские епархиальные ведомости. Неофициальная часть. 1879 г.
20. Волинские епархиальные ведомости. Неофициальная часть. 1896 г.

Аннотація

В статье проанализировано межконфессиональное противостояние волинского православного, униатского и католического духовенства на основании материалов периодического издания «Волинские епархиальные ведомости».

Ключевые слова: конфессия, межконфессиональное противостояние, Волинская губерния, духовенство, «Волинские епархиальные ведомости».

Annotation

The article analyzes interfaith confrontation Volyn Orthodox, Uniate and Catholic clergy on the basis of materials that contained in the «Volynski of eparkhial'nye vedomosti».

Key words: confession, interfaith confrontation Volynia province, clergy, «Volynskie eparkhial'nye vedomosti».

**Ольга Берендєєва
(Київ)**

СТАНОВЛЕННЯ ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В РАДЯНСЬКІЙ ДЕРЖАВІ В 20-Х РОКАХ XX СТ.

В статті розглядається становлення туризму на території СРСР в 20-х роках XX ст.

Ключові слова: туризм, краєзнавчо-екскурсійна справа, екскурсійна секція, екскурсійні організації, природно-історичні екскурсії, Товариство пролетарського туризму, екскурсійна станція.

В умовах розбудови незалежної України відбувається процес вироблення нових орієнтирів та концептуальних підходів до економічного і культурного розвитку держави. В сучасних умовах вітчизняна туристична галузь є невід'ємною складовою світового туристичного процесу. Туризм в Україні може і повинен стати сферою реалізації ринкових механізмів, джерелом поповнення державного та місцевих бюджетів, засобом загальнодоступного і повноцінного відпочинку і оздоровлення, а також ознайомлення з історико-культурним спадком та сучасністю нашого народу і держави.

Актуальність теми обумовлюється тим, що вивчення кращих традицій вітчизняного туризму, особливо в навчальних закладах, має важливе значення для національно-